ادبي بحثونه

لیکونکی

ګل پاچا «الفت»

بسم الله الرحمن الرحيم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍغواړي چه د پښتو يو قيمتي ادبي اثر د خپرونې ډگر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومېږي او د پښتو د پياوړی او قوي اديب ښاغلی گل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی گل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د يو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هېچاته يې د ښودلو او ستايلو حاجت نشته. دی تقريباً له شپاړسو کالو راهيسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لگيادی کار کوي او تر اوسه يې ډېر منظوم او منثور آثار ليکلی دی چه ځينې چاپ شويدي او ځينې نا چاپ پراته دي.په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډيوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پيغام يې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده يو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپېږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې يو بل غوره کتاب زياتېږي.

او ښايي چه پښتانه يې له لوستلو څخه فايده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صديق الله رشتين د پښتو ټولنې لوی مدير)

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

فهرست

سر لیك:	مخ:
ادب	۱
د ادب د کلمې اصل	۱
د ادب د کلمې تاریخ	۱ـ۲
د ادب تعریف	۲
د ادب تقسیم	۲
شعر	۳ـ۴
شعر د خوشحال په نظر کښې	۴ـ۵
شعر د حمید په نظر کښې	۵ـ۶
شعر د شیدا په نظر کښې	۶
شعر د علیخان په نظر کښې	۷ـ۸
په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه	۸ـ۱۵
دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني	
احکاموکښې	۱۶
حقیقت اومجاز	۱۷
صریح او کنایه	۱۷
ظاهر، نص، مفسر،محکم	۱۷ـ۱۸
داستثنا بحث	۱۸ـ۱۹

سر لیك:	مخ:
لغوي تدقیق	۱۹ـ۲۰
دادب بڼه اوګاڼه	۲۰ـ۲۱
فصاحت	۲۱
بلاغت	۲۱ـ۲۲
عواطف	۲۲
دعواطفو صدق	۲۲ـ۳۳
دعواطفو تجلي او ظهور	۳۳
دعواطفوثبات اونه رالویده	۳۴
خیال	۳۴
مبتکر خیال	۳۴ـ۳۵
مصور خیال	۳۵
مفسر خیال	۳۵ـ۳۷
تمثیل	۳۷ـ۳۸
ددې بحث خلاصه	۳۸
عامیانه بلاغت	۳۸ـ۴۰
دپښتو ژولندې	۴۰ـ۴۳

بسم الله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.

د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعمالېدله چې ځينې ځانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.

ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.

نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډېر مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربې کښې متعارف دی لکه: اهل، آ ل، ماه، ماٴ او داسې نور... .

نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.

ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.

ځينې نور وايي چې ادب له (داٴب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کداٴب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډېر نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحسن تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دي ضبط کړي) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.

دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هېچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډېره راغلې ده او دجاهليت په وخت کښې هم (اکثم) بن صيفی دبني تميمو مشهور خطيب ذکر کړيده.

د ادب تعريف :

لغوي معنی خو ېې تهذيب دی او څه شی چې له چاسره يا له کوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل کېږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور.....

اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان کښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کېږي چې د وينا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحيح، خوروالی اوپيکه توب ښيي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.

د ادب په تعريف کښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراکاتو يا دزړه دخبر و ښکاره کو ل او داوريدو نکو په ذهن کښې ېې کښينول دي، يعنې ادب يوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.

داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ويل کېږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دی:

ادب محض، ادب مخلوط.

ادب محض هغه دی چې بې دبيان له لطف او خوروالي څخه او بې دبديع احساس له تحريکه بل مقصد اوبله غايه په کښې نه وي لکه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو کښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په کښې وي.

مخلوط ادب دېته وايي چې يو اديب کوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غايه ده.

دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل کېږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غيږ کښې نيسي اوکيدای شي چې سړی ساينس اوتخنيکي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
څوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سړی ېې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په څپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو څوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسېليو، دردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلومېږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډېرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډېر مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتناکتلی دی، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسنی ېې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت ېې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور.....
مګراوس څوک په دغه راز جامو او کالونه غولېږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي. کله خلک اوردې جامې اغوندي کله لنډی يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي، کله په کالو کښې ډېر افراط کېږي اوکله بيا هغه پايزېبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولوېږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که څوک ېې په ډېرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک ېې نه خوښوي بلکه عيب ېې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې ېې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو ادبيانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډېر تکليف يو يو بيت چېرته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډېرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به ېې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شی ته ېې شعرنه ويلی بلکه دزيور او لباس په نظر ېې ورته کتل.

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبینۍ اومحض تعبیراتو حمل نشي شعر به د ځینو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښیو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهیت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعردخوشحال خان په نظرکښې :

لکـــــــــه غـــــــــشی لـــــــــره بویـــــــــه تیرانـــــــــداز

هـــــــــسې شـــــــــعر لـــــــــره بویـــــــــه ســـــــــحر ســـــــــاز

همیـــــــــــــــشه دزړه پـــــــــــــــه لاس تلـــــــــــــــه د وزن

زیـــــــــات وکـــــــــم لـــــــــه وزنـــــــــه یوتـــــــــوری غمـــــــــاز

پـــــــــه تـــــــــورآس دحقیقـــــــــت نـــــــــاوې ســـــــــپره کـــــــــا

پـــــــــه ســـــــــپین مـــــــــخ پلونیـــــــــولی دمجـــــــــاز

ســـــــــل جلـــــــــوې ســـــــــل کرشـــــــــمې ســـــــــل مکیزونـــــــــه

پـــــــــه نظـــــــــر کـــــــــښې پـــــــــې ښـــــــــکاره دســـــــــترګو نـــــــــاز

دصـــــــــنعت زیورپـــــــــه څورنګـــــــــه ورپـــــــــورې

دتـــــــــشبیه چنـــــــــدن چـــــــــووه بانـــــــــدې طـــــــــراز

دمـــــــــضمون دنزاکـــــــــت غمـــــــــزه ورڅخـــــــــه

ســـــــــرترپایه درســـــــــت صـــــــــورت ســـــــــره یـــــــــوراز

کـــــــــه پـــــــــه نظـــــــــم کـــــــــښې کارګـــــــــه اوتپـــــــــوس راوړي

هـــــــــم دزړونـــــــــو پـــــــــه ښـــــــــکار ګرځـــــــــي لکـــــــــه بـــــــــاز

چـــــي يـــــوه وينـــــا بـــــي وكـــــړه هوښـــــيار هغـــــه

عـــــاقلان بـــــه ويـــــل كانـــــدى پـــــه ايجـــــاز

خوشحا ل په دې بيتوکښې کما ل کوي چې خپل اغاز په غشی اوتيراندازۍ کوي ځکه چې دشعرغشی هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دی، سحرويل ورته که څه هم نوی تعبير نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياکم توری غماز بولي ډېره ښه خبره ده او له غمارنه ورته بله ښه کلمه نشوپيداوکولی، که ووايو چې د غمازکلمه به هېچا دغسې په ځای نه وي استعما ل کړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت کښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ يې دمجاز پلو نيسي څومره ښه تعبير دی ځکه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن کښې يې لري او ديوې کلمې استعما ل په موضوع له، معنی کښې حقيقت بولي او په نورو ځايو کښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نورکوايف په کښې ليده شي. په هرصورت موږويلی شو چې خوشحال بې حقيقته کلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنی هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظرکښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو کرشمو مکيزونو سره يې په سترګو کښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زيور ورپوري دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم بې له صنعته يوبل شی ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت کښې تناسب اويو راز والی غواړي بيانو وايي چې په دغسی نظم کښې که کار ګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښکارکوي.

هو! دشعرله زړونو سره کاردی او د همدغه ښکارلپاره پيداشوی دی په دې بيت کښې علاوه په دې لطف چې له کارغه اوټپوس نه زړه وړونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښکارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مصرې تيراندازی اوغشې هم يادوي، په وروستی بيت کښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې څومره ښه مطالب يې په کښې ځای کړی دی او په يوڅوبيتوکښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدی شي.

شعر دحميد په نظر کښې:

شـــــــــعرنه دی داخونـــــــــاب دزخمـــــــــي زړه دی

يادســـــــتي وتلـــــــی دم لـــــــه خـــــــولې دمـــــــړه دی

يـــــا نغمـــــه دنـــــيم بـــــسمل مرغـــــه دخـــــولې ده

يـــــا مجنـــــون تـــــه معمـــــا ښـــــکلې ليلـــــی ده

یـــــــــا دوینـــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالـــــــــه ښـــــــــاره دحیـــــــــرت وتلـــــــــی فـــــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب يې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بيتوکښې دی خپله نظريه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بيتونه په دقت وګوري هغه پو هېږي چې حمید شعرته څه وايي او شعر دده په نظريه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بيتو مورد به خاص وي مګر حکم يې عام دی) دی وايي شعر ياد زخمې زړه خوناب دی يا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډېر حسرت وتلی وي او ډېرې ارزوګانې پرې ايښی وي يا دعشق دنيم بسمل مرغه يا مجنون ته دليلی معما ده يا دوينو د جوش موج يايو عالم حيرت دی چې دی ورته فوج وايي اود حيرت له ښاره يې راوتلی ګڼي.
د حمید زيات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعريف کښې يوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پېژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووايي شعر دانسان بديعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغيزه له کومه کړه؟ نو خبره ډېره ګرانېږي او د حمید غوندې يو موشګاف بويه چې داځواب ووايي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثير علت او سبب هم بيان کړي.
دحمید دغه تعريف چې دشعر لپاره شاعرانه تعريف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر يو درد اواحساس، يودعشق اوجما ل پيغام، ديوه هيجان او اعجاب اوتحير موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې يې ګورو.

شعر دشيدا په نظر کښې:

مـــــــــــضمون دشـــــــــــعر لکـــــــــــه پيکـــــــــــردی

رنګـــــــــين الفـــــــــاظ يـــــــــې رخـــــــــت وزيـــــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه څېـــــــــــــزه

پيکرکـــــــــــه هـــــــــــر څودلربـــــــــــا تـــــــــــردی

شيدا هم په شعرکښې پيکراوزيور سره بيل کړ ی دی او داسې نه کوي چې يوازې رنګينو الفاظو ته شعر ووايي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زيوره پيکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتيا ووايو له دغه ضرورته هېڅوک سترګې نشي پټولی او رنګين الفاظ دا حق لري چې رخت و زيور يې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثير يوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهېږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکميت لري.
ډېر شعرونه شته چې يومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې يوه شاعر ويلي بل هم ويلي دي مګر ديوه الفاظ شاعرانه دی اودبل نه دی ځکه ديوه شعرښه ګڼل کېږي او د بل هغومره نه.

شعر دعلیخان ختك په نظر کښې:

عـذاب نـه دی نـه ثـواب شعر خـو ثـوب دی

ګـاه بـې اغونـدي انـسان ګـاهې سـبوع

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم

ښـــه بـــد ګـــوره دمحمـــول او د موضـــوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومېږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعریو لباس دی چې کله به بې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعنې دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس بې ګڼي چې کله یوه ښه شی او کله بدشی ته په غاړه کېږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وايي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلوېږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کېږي (۱)

مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی بې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب بې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمـــــــان شـــــــعر پـــــــه ځـــــــه ګڼـــــــي ممنـــــــوع

ډېـــــــر ابيـــــــات لـــــــه آنحـــــــضرته دي مـــــــسموع

عـــــذاب نـــــه دی نـــــه ثـــــواب شـــــعر خـــــو ثـــــوب دی

ګـــــاه بـــــې اغونـــــدی انـــــسان ګـــــاهې ســـــبوع

که چېرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چاترېنه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به بې تش لستوڼی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پرېوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډېر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه بې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته بې بیانه رانقلوم .

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته بې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دد ه په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته بې ګورو او دا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشاٴ اوسوزان شعر ستایي پو هېږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوندکښې دشعر او ادب اغېزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو او دانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هېږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي او ژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کېږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به بې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.

داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.

که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلېږي تجزیه کاندي هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرپه همدغه ځای کښې دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوږو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهېڅ په حساب کښې نه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کېږي، دغه راز ادباٴ تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې بې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.

که چېرې شعر و ادب ډیوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډېوې سوي پتنګان ووایو، ویلی بې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډېوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل بې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادباٴ دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.

هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.

د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

کله چې موږ خپه یواو خپګان راپېښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کېږي اوپه وضعیت کښې تغیر راځي که چېرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډېر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کېږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زېری راکوي په همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه تمامېږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فیصله کېږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک پې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تېرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دپوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډېرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومېږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګورۍ په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلومېږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څوک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه بې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو بې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډېر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کېږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادېږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چېري همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وګوري او هېرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډېرو شیانو کښې بې فکر یو راز او بل راز کېږي ډېرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کېږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ بې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوېښ کړي بل شان شي چې په طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډېر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بېخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډېرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډېرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغېزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حواد ثو له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغېزو اوتاثیراتو ته غاړه ایښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

ده ضرور به کله اخلاقي کېږي او کله به عشقي رنګ پيدا کوي. يووخت به پکښې دننګ وغيرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغيرت په ډبرو و لي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان يو وخت وايي:

مـــــخ دهغـــــو تورشـــــه چـــــې بـــــې مينـــــې نفـــــساني دی
يـــــوه مينـــــه بـــــاقي ده نـــــورې کـــــل مينـــــې فـــــاني دی
مکـــــړه دنفـــــس نغوتـــــه د هـــــوا پـــــه لـــــورې مـــــه ځـــــه
واړه دنفـــــس چـــــارې شـــــيطاني ، نـــــه رحمـــــاني دی
کردبـــــدو مکـــــړه بـــــدکاران دبـــــدو کرکـــــا
هرچـــــه نيکوکـــــار دی دنيکـــــی پـــــه د هقـــــاني دی

وخـــــورې ځملـــــې پـــــاڅې نـــــه دې فکرنـــــه دې ذکـــــر
تـــــه ځـــــه ســـــړی نـــــه بـــــې دا خويونـــــه حيـــــواني دی
مـــــه اوســـــه بـــــې ذکـــــره همیـــــشه اوســـــه پـــــه فکـــــر
ذکـــــر فکـــــر واړه دزړه کـــــاردی روحـــــاني دی
ډيـــــر خلـــــق نـــــاپوه دي چـــــې يـــــې ډارنـــــه شـــــي لـــــه مرګـــــه
خانـــــدي هوســـــيږي پـــــه ځـــــه خـــــوښ پـــــه نـــــاداني دی

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مينو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله يې راکړه.

ياوايي:

مـــست يـــم مـــی پرســـت يـــم همیـــشه ايـــاغ پـــه دســـت يـــم

يوســـاعت چـــې ځـــي رابانـــدې غـــم دی بـــې اياغـــه

تـــل هـــوا هـــوس کـــړه تـــر اولـــه يوپـــه لـــس کـــړه

ســـتا لـــه غمـــه ځـــه دي کـــه زه ولاړم لـــه فراغـــه

مګرپه دې ويلو يې هم تنده نه ماتېږي اوپه ډېرو صريحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهېڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي ياشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته دمړينې فکر پيدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کېږي او نه بيخې شهواني کيدی شي نوکه ځوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي بايد مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چېرې شاعر هم دنورو غوندې ټک يا هوښيار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوند يې يو راز او نغمه يې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کيف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثير کوي چې د زړه خبرې دي او له حيات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثير او اغېزې په لحاظ له علم او فلسفې نه ميدان وړی دی او

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول بې وايه او په ډېر حرارت يې مکرر کوه! صحيح براهين اومثبت حقايق پرېږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډېر کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولی، علم، حقيقت، مساوات ډېر ډېر وايه! پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيرپه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلومېږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډېرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکی وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پرېږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډېر انعامونه اخستي دي او ډېر قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانۀ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډېرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلی چې دټولو بيان او ږدېږي. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه څلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره ورښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تا می ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتی کاشی: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقی وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختۀ نرد لوبه کوله مګرلويه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې تورې ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډېرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

گرشـــــاه ســـــه شـــــش خواســـــت ســـــه یـــــک نقـــــشی فتـــــاد

تـــــــــوظن نبـــــــــری کـــــــــه کعبتـــــــــین داد نـــــــــداد

شـــــــش چـــــــون نگریـــــــست حـــــــشمت حـــــــضرت شـــــــاه

از حـــــــــــشمت شـــــــــــاه روی برخـــــــــــاک نهـــــــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شېر خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشېرو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت بې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وايي هغه شېر خاله چې شاه بې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و، دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې تورې ته بې وور بخشش ته بې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغېزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅېو لنډولو حکم بې صادرکړ، چې دهغه څنې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه څنې بې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل بې بېرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتېده او دی بې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هېچا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم بې له شعره په بل شی نه سړېده. دټولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي بې وویله:

گرعیـــــــب ســـــــر زلـــــــف بـــــــت از کاســـــــتن اســـــــت

چـــــــه جـــــــای بغـــــــم نشـــــــستن وخاســـــــتن اســـــــت

وقـــــــت طـــــــرب ونـــــــشاط ومـــــــی خواســـــــتن اســـــــت

کاراســـــــتن ســـــــرو زپیـــــــر اســـــــتن اســـــــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالی راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وايي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هېڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته بې وویل:

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شو ګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې یې له شعره بل هېڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نوېې دابیت ووایه:

مـــــــــن آن ســــــــــتارهٔ صـــــــــبحم کـــــــــه از طریـــــــــق ادب

همیـــــــــــشه پیـــــــــــشرو آفتـــــــــــاب مـــــــــــی باشـــــــــــم

دابیت نه ؤ یخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور توېې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس یې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات څرګندېږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت یې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان یې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هېر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو یې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته یې وویل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو یې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خو اثرپه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایی ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالېږو او هم قانع کېږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو یې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږېږي، هغه یې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم یې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېرخپه اومتاثر شواو بیاپې ورته وویل په تاغوندې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې یې هېڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غوندې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت یې ویلی دی: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی یې ویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کېږي دلته نه کېږي.

خطابي مقام داامتياز پيداکړی چې څوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډېرې خبرې شته چې څوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــــادچې ســـــتا پـــــه زلفـــــو بانـــــدی نيـــــت دپريـــــشانۍ کـــــړ

ځکـــــــه بـــــــې ګردونـــــــه دجهـــــــان واړه پـــــــه ســـــــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پرېږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان ختک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پـــــــه مـــــــلال مـــــــلال کاتـــــــه عاشـــــــقان وژنـــــــې

ســـــــتا پـــــــه ســـــــترګو کـــــــښې چـــــــړې دي دقـــــــصاب

مګر هېڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائېږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم رندې کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.

په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــــه پـــــــه نظـــــــم کـــــــښې کارګـــــــه اوټپـــــــوس راوړې

هـــــــم دزړونـــــــو پـــــــه ښـــــــکارګرځي لکـــــــه بـــــــاز

ټپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زړونه نه شي وړلی او دو ی زړونه وړي.

په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چااثر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د(هارون الرشيد) دوه زامن وو، چې يوپرې ډېرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څودانې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟ هغه وويل:

((مساويک)) يعنې مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستا مساوي يعنې کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

نو خپل مقصد ېې په بل راز اداکړ او وېې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی ېې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومېږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی ېې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې ېې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکارېده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندی پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته ېې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ویني نو څه پوهېږي چې هغه شته (غرض ېې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض ېې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسېږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه ېې را وا خیسته او دی ېې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض ېې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مردارديي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلېږي، که خاورې اواوبه یوځای کړي اوختې شي نوپه ختې هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته ېې کېږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتېږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځو ابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه ېې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه ېې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه ېې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ ېې! سړي چې په مخ څپېږې وخورې بیا راوړاندې شواوویي ویل: حاکم صاحب!

تـــــــــاچې پـــــــــه مـــــــــخ څپېـــــــــړه راکـــــــــړه

لـــــــه اوښـــــــکو ډکـــــــې ســـــــترګې چاتـــــــه واړومـــــــه

ددې لنډی په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

د ادب تاثیر په اسلامي فقه او ديني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احکامو او مسايلو کښې يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلوميږي.
که چيرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه واى کشف کړى او په ادبي اجتهاداتو نه واى موفق شوي هېڅکله به څوک دقران کريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو چانه و بيل کړى، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلوميږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل کيده او د ډېرو حقايقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخداى احکام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هرکله چې زموږ ديني کتاب (قرآن کريم) دفصاحت او بلاغت له حيثه داعجاز حدته رسيدلى او زموږ ښکلى رسول(ص) هم افصح العرب بلل کيږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پيغمبرپه وينا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهيږي. اوپه نبوي احاديثو کښې بصيرت پيداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور و ګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شى نه دى، که چيرې ددين امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه واى اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه وشوي؟
په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پېژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دى دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، ما ٔول، داتقسيم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دى چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم .
دخفا اقسام: خفى، مشکل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دى اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، کنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پېژندلو په اعتبار دى چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضا ٔ دنص (۱).
لومړى اودريم تقسيم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډول د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښيو:

---

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډېر اوردېږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلاى نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

حقیقت اومجاز

حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذر ه یا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد یږي نه حقیقت.

نوکه یوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښېږدم او بیا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوز ې هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادیږي چې ننوتل دی نه قدم ایښودل نو حقیقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې: ((لاتبیعو الدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین)) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شویدي. دپیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نوکه څوک دلرګی یاد کوم بل شي یوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ویل کیږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حا ل کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوي نه مرادیږي.

که یولفظ مستعمل حقیقت لري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنیفه (رح) وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد اوابو یوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کیږي.

ددوی اختلاف هلته معلومیږي چې یوسړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیاپې نینې یاډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفیفه په نزد دنینو په خوراک حانث کیږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کیږي ځکه چې نینې مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کیږي.

صریح او کنایه

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معناپې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډېرفرق لري، که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کیږي اونیت ته هېڅ ضرورت نشته، مګر په کناياتو کښې نیت یا د حا ل دلالت ضروردی، که یوسړی په غلا (سرقه) یا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي په حدکیږي یعنې دغلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅیږي اوپه دې بل اقرار په درو کیږي یاسنګسار یږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووایي یا دغلا اوسرقي په ځای (مثلا) و وایي چې ما د ده ما ل اخیستی دی نو حد نه لازمیږي او لاس نه غسیږي ځکه چې جماع د هسې یو ځای کیدو معنی هم لری او اخستل هم ډېر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بیع به یې ورنه اخستی وي:

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادپې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب اومراد معلومیږي ظاهر ورته ویل کیږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زیات وي.

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کېږي ځکه چې دلته علاوه دمعنی په ښکاره والی دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دی او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هېڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰئكة كلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کېږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دی.

هرکله چې ((فسجد الملٰئكة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړی وي اوکه ځينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کېږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې يوازې ورته سجده کړی وي که ټولو به يوځای سرپه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (۱)

که چېرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی لکه په دې دو و آياتو کښې:

(واحل لكم ماوراٴ ذالكم ان تبتغو اباموالكم) (فانكحواماطاب لكم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړی ايت کښې يې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوی دی دنورو ښځو رواوالی هرڅو چې وي بې د عدد له تعينه ترې معلومېږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړی ظاهردی داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دی روا.

داستثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبنی وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دی، په دې بحث کښې دامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړی اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دی لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنی لکه چې په لسو باندې ښځي له اصله اقرار نه وي شوی اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړی وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډو ل ترينه کمې کړی.

---

(۱) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکی نشته اوحکم يې ټينګ دی او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کېږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که مور استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی ببخی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعنې دنورو خدايانو نفی به ېې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به ېې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفی شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښې مقصد دنورو خدايانو نفی ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که مور په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تېرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په ماباندې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعې صاحب وايې چې د هريو ه څخه سل روپۍ کمېږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډېر دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډېر تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل ېې داڅو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور و پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هېږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعمالېږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو ېې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددی هغه پوهېږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کېږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتددقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې می عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په ديني مسايلو کې منع دی.

(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې. .

همدغه شان که کوم عرب ووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې مور ورته ميوه وايو نه ده خورلی ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.
فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک بې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړي دي.
که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هيږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک و موؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپېژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره اديي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هېڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکېږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائېږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:
چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعنې ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهېږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعمالېږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعمالېږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.
وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډېرو بېځايه لغزشونو او نا پوهۍ څخه ژغوري.
په دې ډول ډېر ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډېره اغېزه لري اومعلومېږي چې د ډېرو ديني مسايلو نيلې اورېښې ورپورې تړلي دي.

دادب بڼه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل يې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپېژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.
په دې کښې هېڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنۍ پوهانو په

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتياتو او ذاتي خصايصو ته ډېر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حليه اوګاڼه ډېره له نظرلاندې وه، که څوک داوسنی اوپخوانی ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحيح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پيداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحيح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانی ادب کښې غايه وه اوس واسطه ګڼل کېږي. يعنې هغه لفظي او معنوي صنايع چې په قديم ادب کښې دغاپې په حيث ليدل کيده اوس د واسطې حيثيت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکايناتو او حيات خفايا او دقايق په وسيع اواصلي نظرکتل کېږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسايل چې په بيان وبديع اومعاني کښې ورڅخه بحث کېږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شيه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالی په معنی دی او هره کلمه ياکلام چې مطلب او معنا يې ښکاره وي فصيحه کلمه او فصيح کلام ورته ويلی شو. د دغسې کلام ويونکي ته هم فصيح ويل کېږي يعنې فصاحت يوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستايلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غير مانو سه او له لغوي قياسه مخالفه نه وي او حروف يې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل يې نادروي لکه: بژه کيدل غير فصيحه کلمه ورته ويلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غير فصيح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحيح ذوق معلومېږي او کوم معين قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصيحو کلما تو يې ترکيب راغلی وي او دغه ترکيب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان يې په تاليف کښې نه وي يعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چيرې کوم کلام په ترکيب او تاليف کښې څه نقصان ولري يايې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقيد پيداکېږي اومعنی يې مبهمه کېږي يعنې د فصيح کلام له تعريفه وزي.
دفصيح کلام په تعريف کښې ځينې داټکی هم زياتوي چې بايد بې فايدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسيدل دی نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وينا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهايي حد ته ورسېږي دا هم بلاغت بلل کېږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کيدی شي مګريوې کلمې ته بليغه کلمه نه ويل کېږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربليغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته يوه کلام ته بليغ نه شو ويلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود يدلی شي او دا دواړه د بسيط او مرکب مثا ل لري يالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعريف کښې ويل شوي دي چې بلاغت ديوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، يعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ويونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بليغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

لیکل شوي هم دي. نو دغه د ادب دګانې برخه (ادبي فنون اوصنایع) پرېږدو او د ادب په بڼه او اصلي وجود څه خبرې کوو.
اوسني ادیبان او ادب څېړونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شیان لکه چې د مخه وویل شو دعواطف او احساسات تخیل او تمثیل ګڼي او د شعر او ادب تاثیر او اغیزه هم په همدغو شیانوکښې ګوري نه په صنایعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثیر لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم باید ووایو چې ټول هغه شیان چې په نفس اثر کوي حقیقي ادب یې نه شو بللی ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومی امیا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځینو کلماتو په استعما ل لکه: وطنیت، ملیت، قومي لوړتیا....د دوئ احساسات راویښوي او متاثر کوي یې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وینا بیا هېڅ قیمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې یو ټینګ حقیقي اساس نه لري د بلیغ ادب ممیزه نه شي کیدای نو په عواطفو کښې څوشیه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه یو حقیقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په یو ه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبیهات، پیکه توصیفونه، تکلفي مبالغې څه تاثیر نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بلیغ اوعالي ادب لکه چې ځینې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبنی دي. که تاسې یوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسیدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له یوه بل غزل سره یې مقایسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتیانی عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثیر په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځینو عروضي شاعرانو ځینې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبیهاتو او استعارو زور په کښې لیده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثیر نه لري چې یې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې یوه صادقه مینه، یورښتیا نی جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبیه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بـــــه نـــــه شـــــم بـــــې وصـــــاله راشـــــه کـــــښېنه

شـــــه خبـــــر زمالـــــه حالـــــه راشـــــه کـــــښېنه

اخـــــــــر کړیـــــــــدی فـــــــــرار رم سرشـــــــــتانو

دوحـــــــشت پـــــــه خـــــوی غزالـــــه راشـــــه کـــــښېنه

پـــــــه مـــــــراد دعنـــــــدلیب بـــــــې وفـــــا ګلـــــــه!

جلـــــوه ګرشـــــوې پـــــس لـــــه کالـــــه راشـــــه کـــــښېنه

زه آرام لکـــــــه بـــــــسمل پـــــــه پرهـــــــار مـــــــوم

دخپـــــــل یارشـــــــام و هلالـــــــه راشـــــــه کـــــــښېنه

نـــــــازکی دیـــــــار دې طبـــــــع کـــــــړه موزونـــــــه

ای شـــــــیدا نـــــــاز کخیالـــــــه راشـــــــه کـــــــښېنه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه امیـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه

لـــــــه هوســـــــه غورځـــــــوه لـــــــستوني دواړه راځـــــــه

پـــــه کـــــالوچې ځـــــان ســـــنبا ل کـــــړې زینـــــت ناکـــــه شـــــې

تـــــه لـــــه نـــــورو نجونوزیاتـــــه ښـــــیوه ناکـــــه شـــــې

دعاشـــــــــــقولړمانه لـــــــــــره قـــــــــــصابه شـــــــــــې

چـــــې برجـــــل لـــــره راځـــــې لمنـــــې نغـــــاړه راځـــــه

نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه امیـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه

لـــــــه هوســـــــه.....

چـــــې برجـــــل لـــــره راځـــــې عـــــالم خبرکـــــه تـــــه
پـــــه زلفـــــانو ورتـــــه پـــــورې مـــــښک عنبـــــر کـــــه تـــــه
يـــــو ځلـــــي خوپـــــه عجـــــم ځـــــان برابـــــر کـــــه تـــــه
چـــــې مـــــوزي کـــــره شـــــوې بنـــــده ژاړه ژاړه راځـــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه اميـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه.....

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کېږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښېنه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډېر هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډېر خوږلګي او يو بل شان اثر لري.

لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو بې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.

په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانی ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتی دی هغه ويل شوی، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.

يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډېر ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کارواخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کېږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي بې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبديعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.

همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پرېوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتيانی عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅېدم څه بديعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډېر تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې بې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ابسېدې چې کتل مې زما طبعې دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېې دعاجزۍ په ميدان کښېښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:

ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلومېږي چې شعرد زړه غږ دی او بی له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

دمثا ل په ډول یو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دومره دېرنشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه نارې دي په زړه اثر کوي مګر ځینې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښایست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســـــــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

ســـــترګې دې تـــــورې جلـــــی زلفـــــې سمـــــسورې جلـــــی

ســـــتاپه تنـــــدي کـــــښې عجـــــب خونـــــد کاشـــــنه خالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطـــــن ګلـــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــه چـــــــــې دواړه دباغچووکړوســـــــــــيلونه کنـــــــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

بـــــې تـــــامې تـــــاب وي کلـــــه پـــــه ماکـــــښې آب وي کلـــــه

مـــــا پـــــه شـــــاکړی ســـــتا غمونـــــه غرونـــــه غرونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

دبـــــــاره خـــــــان خبـــــــرې درومرجـــــــان خبـــــــرې

زمـــــا دشـــــعر نـــــه قربـــــان شـــــه نـــــور شـــــعرونه کنـــــه

زلفـــــــــــــــــې جالونـــــــــــــــــه کنـــــــــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــــې مـــــې پـــــه زړه ځـــــې دغـــــم داســـــې داســـــې

ژونـــــدون مـــــې کـــــړ تنـــــګ ستاســـــتم داســـــې داســـــې

نـــــه پـــــاتې مجنـــــون، نـــــه فرهـــــاد نـــــه شـــــیرین شـــــه

فنـــــا شـــــو پـــــه عـــــشق کـــــښې عـــــالم داســـــې داســـــې

ســـــیلاب مـــــې داوښـــــکو پـــــه مـــــخ ځـــــې همـــــیش

بهیـــــرې لـــــه ســـــترګومې نـــــم داســـــې داســـــې

مـــــــــین دې د دریـــــــــم ای مـــــــــاه جبینـــــــــې

کړیـــــرم مـــــدام خـــــورم قـــــسم داســـــې داســـــې

غمـــــاز مـــــې پریبـــــا ســـــې دغـــــم پـــــه خنـــــدق کـــــښې

زه غـــــواړم مـــــدام ســـــتا کـــــرم داســـــې داســـــې

نـــــوروزه! مـــــشا ل دعمـــــل ځانتـــــه بـــــل کـــــړه

شـــــته ځـــــای دخطـــــر پـــــه تـــــورتم داســـــې داســـــې

(نوروز)

(۳)

مـــــسته پـــــه خنـــــداد جینکـــــو پـــــه مخکـــــښې میـــــره ځـــــي

خیـــــا ل ښـــــې پـــــه چانـــــشته دی دټـــــول مالـــــت کجیـــــره ځـــــي

مـــــسته چـــــې منګـــــی پـــــه تنـــــدي کـــــښېږدي نېغـــــه نېغـــــه ځـــــي

مخکـــــښې شـــــي لـــــه نجونـــــو ګـــــودر غـــــاړې تـــــه بېدریغـــــه ځـــــي

واړه عاشـــــقان ښـــــې لـــــه دنیـــــا څخـــــه بـــــې تیغـــــه ځـــــي

دالکـــــــه کـــــــوتره لـــــــه دې ټولـــــــو هـــــــواګیره ځـــــــي

مـــــــه کـــــــوه خونکـــــــارې دومـــــــره کبرپـــــــه خوارانـــــــو تـــــــه

رحـــــــم کـــــــرم بویـــــــه پـــــــه بـــــــې وزلـــــــو عاشـــــــقانوته

مـــــــه اخلـــــــه ازار د کبـــــــاب شـــــــوو پتنګانوتـــــــه

ودې ســـــوم پـــــه شـــــمع ســـــرې لمبـــــې مـــــې دضـــــمیره ځـــــي

وه دنجونـــــــومیرې تـــــــه لاڅـــــــومره لـــــــوی دمـــــــاغ لـــــــرې

زه دبـــــــن طـــــــوطي یـــــــم تـــــــه دســـــــروګلونو بـــــــاغ لـــــــرې

تاتـــــه کتـــــی نـــــه شـــــم پـــــه تنـــــدی کـــــښې بـــــل چـــــراغ لـــــرې

نجـــــونې دمالـــــت واړه داســـــتا د وروســـــته څیـــــره ځـــــي

وخـــــت دپـــــسرلۍ دی وطـــــن ټـــــول دګـــــل پـــــه ځیـــــر شـــــنه

ســـــخت ســـــاعت دژمـــــي دهـــــر چالـــــه زړګـــــی هېرشـــــنه

وړی چـــــې بلبـــــل و دګـــــلاب پـــــه پرخـــــه سېرشـــــنه

نـــــن دبـــــاغ پـــــه لـــــورې هغـــــه ســـــتا اشـــــنا خـــــانمیره ځـــــي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خـــــط پـــــه مـــــخ دصـــــنم راغـــــی کـــــه میاشـــــت ګیـــــر شـــــو ه پـــــه هالـــــه کـــــښې

دابـــــې غـــــاښ پـــــه خولـــــه کـــــښې زیـــــب کاکـــــه ژالـــــه شـــــوه پـــــه لالـــــه کـــــښې

هـــــسې رنـــــګ ســـــحر جـــــادو کاپـــــه نظـــــر دشـــــهلا ســـــترګو

نـــــه بـــــې ســـــیا ل پـــــه هنـــــد کـــــښې شـــــته دی نـــــه ثـــــاني پـــــه بنګالـــــه کـــــښې

لکـــــه ونـــــښلي مرغـــــۍ چـــــې پـــــه ســـــست دام دســـــلولومو

هـــــسې زه پریـــــشانو زلفـــــو، کـــــښې اېـــــستم پـــــه کـــــشاله کـــــښې

دازمالـــــه غمـــــه شـــــین زړه پکـــــښې خیـــــا ل دیـــــار دلبـــــو

هـــــسې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکـــــه مـــــی پـــــه شـــــنه پیالـــــه کـــــښې

ماویـــــل عـــــین ګنـــــه ګـــــل دی دغنچـــــې پـــــه لمـــــن نغـــــښتی

کـــــه مـــــې کـــــوت یوګـــــل انـــــدام وپـــــروت پـــــه ســـــبزه دوشـــــاله کـــــښې

ســـــــرترپایه تیـــــــغ دهجرلکـــــــه نـــــــی ســـــــوری ســـــــوری کـــــــړم

ځکـــــــه یـــــــم مـــــــدام داهـــــــسې پـــــــه فریـــــــادو پـــــــه نالـــــــه کـــــــښې

کـــــــه یـــــــار غـــــــواړې هـــــــومره ژاړه څـــــــودر ځـــــــي عبدالحمیـــــــده

داپـــــــه داچـــــــې در مونـــــــد ه شـــــــي پـــــــه دریـــــــاب نـــــــه پـــــــه نالـــــــه کـــــــښې

(حمید)

(۲)

دا حـــــــسینه پـــــــري مـــــــسته پـــــــه خواراغلـــــــه

کـــــــه ومځکـــــــې تـــــــه ســـــــپورمۍ دســـــــماراغله

پـــــــه رونتـــــــوب زمـــــــا داوښـــــــو شـــــــبنم نـــــــه دی

غنچـــــــې خولـــــــه چـــــــې دګـــــــل رخ پـــــــه خنداراغلـــــــه

دجنـــــــون زنځیـــــــر مـــــــې پرېـــــــووت وګـــــــردن تـــــــه

چـــــــې پـــــــه زړه مـــــــې ســـــــتا دزلفوســـــــوداراغله

چـــــــې دې تېـــــــغ دغمـــــــزی واچـــــــا وه و څنـــــــګ تـــــــه

زه هغـــــــه ســـــــاعت شـــــــوم پـــــــوه چـــــــې قـــــــضاراغله

پـــــــه ژړا بـــــــه مـــــــې لمـــــــن لنـــــــده وي ډېـــــــر ه

کـــــــه څرګنـــــــده مـــــــې پـــــــه ســـــــترګو شـــــــهاراغله

خانګـــــــل ګـــــــل دمـــــــضمون ټـــــــول ترهـــــــسې حـــــــدکړ

چـــــــې بلبلـــــــه دفارســـــــي پـــــــه ژړا راغلـــــــه

(خانګل)

(۳)

داپـــــه خـــــوب کـــــښې رانښـــــکاره شـــــو د دلبـــــر مـــــخ

کـــــه پـــــه ابرکـــــښې ښـــــکاره شـــــو دقمـــــر مـــــخ

چـــــې پـــــې ولیـــــده داســـــتا جـــــوهر دغاښـــــو

پـــــټ لـــــه شـــــرمه پخپـــــل آب کـــــښې کـــــړ ګـــــوهر مـــــخ

لـــــه حیـــــادې غـــــټ ومـــــخ تـــــه کتـــــی نـــــه شـــــم

کلـــــه لیـــــد پـــــه خـــــوږو ســـــترګو شـــــي دنمـــــرمخ

راپـــــه یـــــاد چـــــې دې دســـــرو شـــــونډو خـــــواږه کـــــړم

ټکـــــوم لکـــــه مګـــــس عبـــــث خپـــــل ســـــر مـــــخ

قلنـــــدر دمبـــــر اهلتـــــه عاشـــــق بولـــــه

کـــــه پـــــې ونیـــــو ســـــتاباڼوته دټـــــرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوی وی چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندېې کاندي نو وروسته تر ډېرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصنعت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډېرې جګرخونۍ او ډېرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند یې نه شوبللی.

ځینې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جمال یا حقیقت پلوشه په یوه شي کښې ځان ښکاره کړی یایوبل نفسي اوقوي عامل پیداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګین په اوریدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وینو د دیوان د خاوندانو په اشعارو کښې بې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حمید، د خوشحال او عبدالقادر، علیخان او ډېرو نورو شاعرانو په دیوانو کښې ډېر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا څوک نه شي ویلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډېر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هېږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډول دا څوبیته وګورئ:

یـــا تیـــك ســـتاپه جبـــین دی　　یاســـــــترګه دســـــــباده
یـــا جـــام دچـــین مـــاچین دی　　یاســـــپینه خولـــــه زیبـــــاده

****

یـــــــــا عطردګلانـــــــــــو　　یاســـتا دمـــخ خـــولې دي
یـــــــــاتورې دفـــــــــولادو　　یاســـــــترګې دلیلـــــــې دي
یـــــــاکیف دی دشـــــــــرابو　　یـــــا بنـــــګ دبنګـــــالې دی
یـــــا هجـــــر ســـــختریـن دی　　یـــــا تبـــــه یـــــا وبـــــا ده

یابـــــــــاغ دښـــــــــکلوګلو　　یـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آواز دی دبلبلـــــــــــــــــو　　یـــــا زړه دحمیـــــد ګـــــل دی
یـــــا تیـــــغ دغوڅولـــــــو　　یـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
یـــــــادامرغ زریـــــــــن دی　　یـــــا هغـــــه محبوبـــــا ده

(حمید ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ویل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثیره پیداشوي او په زړه اثر کوي چې یوه نمونه یې داده:

ســـــــحر بـــــــاده !دآشـــــــنا پـــــــه کوڅـــــــه ورشـــــــه

زمـــــــا دپـــــــاره پکـــــــښې وګرځـــــــه کوترشـــــــه

لـــــوی وکـــــم چـــــې وي ټـــــول ووینـــــه پـــــه ســـــترګو

پـــــه احـــــوال ســـــره دهـــــر یـــــوه خبرشـــــه

هريـــــــوه چـــــــې زمالـــــــه حالـــــــه پـــــــو ښـــــــتېدلې

پـــــــه ژړا ورتـــــــه پـــــــه اوښـــــــکو کـــــــښې احمرشـــــــه

کـــــــه خبـــــــرې زمـــــــا د پـــــــاره درتـــــــه وکـــــــړی

مـــــــخ راکـــــــوزکړه زمـــــــا ولـــــــورې تـــــــه چپرشـــــــه

دنـــــــسیم پـــــــه رپـــــــا دې ښـــــــه نـــــــه شـــــــي رحمیـــــــه!

ددلـــــــدار پـــــــه لـــــــور پخپلـــــــه قلنـــــــدر شـــــــه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشـــــــه راشـــــــه ســـــــتا تـــــــر دواړو ســـــــترګو ځارشـــــــم

هـــــــم تـــــــرمخ دې پروانـــــــه غونـــــــدې نثـــــــار شـــــــم

دزړه ولـــــــې مـــــــې پـــــــه تاپـــــــسې پـــــــرې کېـــــــږي

راتـــــــه وګـــــــوره قربـــــــان دې تردیـــــــدرا شـــــــم

شـــــــیریني بـــــــه دې دوصـــــــل هېـــــــره نـــــــه کـــــــړم

کـــــــه هرڅوغربـــــــت زده او خـــــــوارو زار شـــــــم

چـــــــې دې خیـــــــا ل پـــــــه زړه کـــــــښې رایـــــــشی دننـــــــه

اورمـــــــې واخلـــــــي پـــــــه نـــــــارو اوپـــــــه کوکارشـــــــم

داختـــــــر پـــــــه ورځ کـــــــه مـــــــخ راتـــــــه ښـــــــکاره کـــــــړې

قربـــــــاني بـــــــه دې پـــــــه مینـــــــه درخـــــــسار شـــــــم

جنتونـــــــــــــه پـــــــــــه خاطرکلـــــــــــــه را درومـــــــــــــي

چـــــي پـــــه شـــــوق ګـــــډ ســـــتاد حـــــسن پـــــه ګلـــــزار شـــــم

ستاوصـــــــا ل پـــــــه بخـــــــارا کـــــــښې رحـــــــيم بيامونـــــــد

صـــــــــدقه ترټولـــــــــو ځمکـــــــــو دبخـــــــــار شـــــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډېر اوصاف ورپورې وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هېڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بېلوي اوبېل بېل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلي او ظهور

کله يوشاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور..... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو مور دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي څومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او ياپه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.

په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډېر تېزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.

دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به ېې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به ېې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډېرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښئی.

دعواطفوثبات اونه رالویده

ځېنې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالوېږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پورې یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او تېټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکی لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومېږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایي چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمرئي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تېروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کېږي هم نه.
نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پېښ شوی چې دومره خلك مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کارواخستل شي.
ادبي خیا ل په درې ډوله دی:

۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالـــــــه غمـــــــه شـــــــین زړه پکـــــــښې خیـــــــا ل دیـــــــار دلبـــــــو

هـــــسې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پیالـــــه کـــــښې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انګلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:
یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او دروازه یې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک وریسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریي سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دى په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دى هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځاييدو امکان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسېږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دې حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکېږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بېرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکېږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخلېږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلى چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډېر قيمتې څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(۲) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهېږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل يې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بېرته ځي.

(۳) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځينې ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځنې، ځنې تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حواد ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پـــــــه لمـــــــن دتـــــــورو غرونـــــــو دخيبـــــــر وادي راګيـــــــره

لکـــــه تـــــور ديـــــوان چـــــې کـــــښېني لـــــه پـــــري نـــــه ګيـــــر چـــــاپيره

پـــــت پنهـــــان هـــــره ذره کـــــښې دخيبـــــر خـــــوني داســـــتان دی

يـــــو تـــــاريخ يـــــې پـــــه مـــــخ ليـــــک دی يـــــو ياداشـــــت دتېـــــر دوران دی

ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکـــــښې يوکـــــاروان روان ســـــفر کـــــړي

دا را يـــــاد مـــــې پـــــه زړګـــــی کـــــښې دتېرشـــــوي دور منظـــــر کـــــړي

يـــــوه ورځ بـــــه چېـــــرې دلتـــــه دمحمودکـــــاروان روان و

ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســـــيدلی ترآســـــمان و

دتکبيـــــر نـــــارې اوچتـــــې ارويـــــدلې دې جهـــــان وې

ددې ملـــــک ذرې ذرې بـــــه لـــــه دهـــــشته پـــــه لـــــړ زان وې

پـــــه دې خـــــاوره دي تېرشـــــوي دبـــــابر غـــــوري فوجونـــــه

ابـــــدالي نـــــادر راغلـــــی پـــــرې بـــــه فخـــــر کـــــړي داغرونـــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خيا ل ډولو نه څه نه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښئی چې کله يې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه يې دګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې وښئي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هيڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دی چې شاعرته ډېرپټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص يې هم نه شي ليدای دی يې ويني او تعبيرونه ورځنې کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترېنه پيداکېږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کېږي.
کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه ارومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډېر کار اخلي نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفېږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلوېږي.
ځينې محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکېږي اوله فلسفې نه بيا علم پيداشي يعنې شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتيب هماغه

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یې پیداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره څخه شروع کېږي او په علم ختمېږي.
هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګرورروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسی یولیکونکی لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډېر د خل لري، نورعلوم خولاپرېږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بېخې منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضیدان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې دریاضیاتو ابتداو انتها ګڼل کړي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان ((واحد- نقطه)) به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.
دا چې موږ یو کاڼی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پېژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.
تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې بې لري که څوک بې په تشخیص کښې وغولېږي او له او هامو نه بې فرق ونه کړی شي یابې بېځایه استعما ل کړي نو شعر بېخونده کوي او قیمت بې راټېټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام بې بللی شي لکه امرأ القیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اتقتلنی والمثرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب بې دادی چې رقیب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مثرفي توره ایښي ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یي بې امرأ القیس بل څوک ترې ونه وېرېږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکارېږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زېړاو سره ګلان، ابشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پرېږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او ورپورې تړي بې چې هېڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بېځایه استعما ل بلل کېږي.

تمثیل

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت بې سترګو ته ودرېږي.
تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کېږي او زښت ډېر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعرپه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کېږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کېږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اروموو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کېږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷٦) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومېږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې ېې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه «بې وزلی شرق» کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شی، دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بحث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستوڼی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کېږي او ننداره به ېې کوی مګر څوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعنې ضرور پکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کېږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

څوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک ېې ډېر زیات ستایل او مکرربه ېې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهېږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی ېې خبروته حیران پاته کېږي او دتعلیم له خاوندانونه ېې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کېږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا) ، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای څوتنه توررېږې او سپین ږیرې راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتېربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوڅنګه ګړېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتیا په اثرکښې پښې شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بیاېې خواهش وکړچې که صحت ېې ښه وي ببرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونیسي مګر دامقصد ېې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په یوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وریدل شي دهغه غره ماران ښاماران کېږي او پخپل مینځ کښې یو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړېږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه ېې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهېږي او دفصاحت وبلاغت نوم ېې هم نه دي ارویدلي پخپله وینا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې ېې شعري او ادبي کیف لیده شي.

وګورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل اوتشبیه نه څومره ښه کار واخیست اوخپل مقصد اومطلب ېې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهاېې حد ته ورسیده چې دیوه مقصد همدغه راز بیان بلاغت اوویونکی ته ېې بلیغ ویل کېږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې ېې اوریدلی وي هغه ته به په عامیانه محاوروکښې دغسې ډېرې نمونې یادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثیلو اوملي روایاتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی یوموافق تمثیل اوادبي استدلال پیداکوي بیا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کښې وي او تشبیهات او استعارې ېې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطیبان او بلغاً بلل کېږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه یوحکایت کوي یاله ملي روایاتو او عنعناتو څخه دخپل بیان دپاره یو ښه تمهید پیداکوي وروسته بیاخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بیانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وینا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک ېې په معقولیت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به یو قوی تمهید اوحکایت پیداکوي اوخپله خبره به قوي ښئی، په دې وخت کښې نویوه ادبي مبارزه شروع او دمیدان وړلو دپاره زیات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهېږي اوپه عامیانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کښې دی چې سړی باید له ملي عنعناتو او روایاتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحیاتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښائي چې موږ اوتاسې ته هېڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډېر اثر کوي. په ځینو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي و، ډېر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به ېې دخپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دابه ېې ورته ویل چې خپل کام او خپلو عزیزانوته په سپکه مه ګورئ .

یو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د یوه منلی او مسلم دلیل په ډول به ېې ویل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر ېې په دریاب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېر متحسس کړه او زیات تاثیربه ېې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه یم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به ېې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتیا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه ېې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونلري تاثیر خولري او له یوې ډېرې صحیح فلسفې نه په عوامو باندې زیات اثرکوي.

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبروله تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږېږي چې منطق اوادب یې په هغه تاثیروکړي، تشبیهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد یې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې یې له مسلماتو څخه وي.
زموږ ادباٴ اوشعراٴ باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عامیانه بلاغت نه چې دعوامو په ویناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهېږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.
دپښتولنډی او چاربیتې چې په هر چاښې لګېږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهیدلی شي او هېڅ نا اشنایي پکښې نه ګوري وینا یې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري. دمثا ل په ډول به یوڅولنډی هم راوړو.

دپښتو څولنډی

کله چې موږ کو چیانی لنډی او دکو چیانو ټپې اورو پوهېږو چې دالنډی دکوچیانو له حا ل او حیات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعیت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډی:

اوښانو بیا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپینې خولې زړې پېزوانونه

که چاکله دکوچیانو روانې کډې لیدلی وي چې په اوښانو باندې پښتنې پېغلې سپرې وي او اوښان یو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډی په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له یوې خوادغه منظره اووضعیت ډېرښه تمثیلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پېغلو دښایست او جما ل احساس کوي او ددوی نندارونه مخ راګرځوي.
په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پېغلوستاینه ده ښایي چې ډېر تعبیرات پیداشي مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.
په یوه بله لنډی کښې یوه کوچی پېغله خپل اشناته وایي:

تردې خروړی سپی راتېرشه
تردې ملالې خولې به زه درتېره شمه

په دې لنډی کښې یوشرط اوتعلیق لیدل کېږي چې باید مین یې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې یوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تېریدل دی. په دې ځای کښې البته ډېر مشکل شرطونه پیداکیده چې باید په مین تحمیل شوی وای مګر دکوچیانو له حا ل او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.
یوه کوچی پېغله باید هر څوک له خپل خروړی سپني څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښئی دلته ټوپک یا توپونه یا ډول له حیات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خروړی سپی نفس دی اوله دې نه تېریدل خدای ته رسیدل دی. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.
ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تېریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهېږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خروړو سپو تېریدل ورته هېڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خروړو سپیو هم نه ایسارېږي.
که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړي ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې ارومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کېږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټېږي
ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پېغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او درېږي په دې وضعیت ښایې چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوڅه ګله یې ورلېږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعیت ولاړه وي.
په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کېږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته څرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولي ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښېنوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپه کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:
دسپینې خولې واک مې درکړی.....

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باریکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پیرایونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې یو مین خپلې مینې ته وایي:

که دنیایي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ څومره ساده ده چې هېڅ صنعت هېڅ تخیل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنیایي شرم نه وای نور څه نه لري مګر مینه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمینې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په یوه بله لنډۍ کښې یو عاشق خپلې معشوقې ته پیغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په امید درځم اوپه هرقیمت چې وي غواړم بې نووایي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبیهاتو اونازکخیالۍ څه رنګ نشته مګررنګ بې څه کوې خوند بې ګوره! دخپلې محبوبې برجل ته به ډېر خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوویونکۍ ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چېرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانېږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.

دمینې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په یوه لنډۍ کښې یومین خپلې مینې ته دکور ورانۍ ښېراکوي او ورته وایي:

کور دې نژدې دیدن دې لرې
دیوا ل دې رنګ شه چې وریادې ووینمه

مګرسړی پوهېږي چې دا ښېرا له مېنې اومحبته دی اوپه دې ښېراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرادی لکه چې یوه مینه خپل مین ته وایي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پیداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحالېږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښېرابولي؟ رښتیا هم داده چې دمینې اومحبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مینه په همدغو مکررو توصیفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مینې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ویل کېږي.

یوه معشوقه بې له کومې تشبیه اواستعارې خپل مین ته وایي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو بې پاکومه

څوک چې په مینه اومحبت پوهېږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې بېرته پاکو ل ډېرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډېر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړی تیرې دعشق اوشعر په ماڼۍ کښې لکېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

«پای»

ADABI BAHSUNA

جرمني ٢٠١١ميلادي كال
www.ulfat.net